

УДК 657.6

М. Б. Камінська

к.е.н.

Житомирський національний агроекологічний університет

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ОБЛІКУ ДОХОДІВ І ВИТРАТ У БАНКАХ

Розглянуто питання організації обліку у банках, складові системи сучасного бухгалтерського обліку, а також особливості відображення в обліковій системі банку доходів й витрат та накопичення, зберігання інформації на рахунках шостого і сьомого класів. Проаналізовано складові доходів та витрат у банках, принципи їх нарахування й визначення, а також рахунки доходів і витрат для їх відображення в обліковій системі. Встановлено, що система бухгалтерського обліку в банку відображає кругообіг фінансових ресурсів у процесі банківської діяльності і складається зі структурних елементів, які впливають на кінцеві фінансові результати діяльності комерційного банку, його рівень платоспроможності, ліквідності та кредитоспроможності.

Ключові слова: банківська діяльність, організація обліку, облік доходів і витрат, результати діяльності банку.

Постановка проблеми

Методологічні засади системи бухгалтерського обліку банківських установ України за міжнародними стандартами обліку та звітності наразі перебувають у стані подальшого реформування, що, у свою чергу, потребує вдосконалення організації обліку доходів і витрат у напрямках фінансового, управлінського обліку й обліку з метою оподаткування.

Система бухгалтерського обліку в банках забезпечує: нагромадження інформації про банківські операції, їх вартість та час проведення, перевірку правильності відображення інформації, точність записів, підбиття підсумків та узгодженість бухгалтерських записів, повідомлення про помилки і розбіжності. Така складність та багатофункціональність зумовили методичний поділ системи бухгалтерського обліку на підсистеми: фінансову, управлінську, податкових розрахунків. Організація бухгалтерського обліку – складна система, що відображає кругообіг ресурсів у процесі діяльності установ і складається зі структурних елементів, які взаємопов'язані єдиним інформаційним полем банку і виконують різні функції. Взаємодія компонентів системи бухгалтерського обліку завершується складанням звітності.

Наявність особливостей у системі бухгалтерського обліку в банках обумовлена сферою їхньої діяльності – фінансовими ринками, відповідно, і специфікою операцій, які вони здійснюють, та їх роллю у забезпеченні стабільності установи. Мотивом діяльності комерційних банків є одержання

банківського прибутку, який показує потенційну можливість банку накопичувати фонди, сплачувати дивіденди, фінансувати програми свого розвитку. Його величина значно залежить від економічного використання наявних ресурсів. Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах становлення й поглиблення ринкових відносин, коли результати роботи банку починають залежати від рівня доходів і витрат. Тому правильна організація обліку доходів і витрат у банку сприяє ліквідності, платоспроможності, кредитоспроможності банківської діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Значний внесок у розробку питань ефективної організації обліку доходів і витрат банків в умовах фінансової глобалізації зробили сучасні західні економісти Марковіч Г., Мертен Р., Мишкін Ф., Петерс Е., Роуз П., Фабозци Ф., Фома Ю., Фішер І., Шарп У. Дослідженню теорії та практики організації системи обліку комерційних банків України, в умовах наближення до міжнародних стандартів, сприяють праці вітчизняних вчених-економістів Андрущенка В., Білоруса О., Боринця С., Будкіна В., Гаврилюка О., Гальчинського А., Герасимович А. Зорі І., Коренева О., Кіндрацької Л., Лук'яненка Д., Новицького В., Пахомова Ю., Плотнікова О., Поручника А., Рогача О., Румянцева А., Сікори В., Слав'янської Н., Степаненка О., Унковської Т., Федосова В., Філіпенка А., Шарова О., Шниркова О., С. Юрія та інших.

Незважаючи на глибину наукових досліджень у цій сфері, наявні розробки та рекомендації не дають цілісного уявлення про систему синтетичного і аналітичного забезпечення управління доходами й витратами банку та не враховують її особливості, не визначають її сутність та складові елементи. Також малорозглянутими є можливості адаптації до умов України запропонованих у світовій практиці моделей аналізу, оцінки і прогнозування доходів й витрат банку для цілей їх планування та контролю.

Мета, завдання та методика дослідження

Метою дослідження є визначення особливостей організації обліку доходів і витрат у банках. Для цього необхідно вирішити такі завдання: дослідження економічної сутності витрат і доходів комерційного банку, аналіз сучасної класифікації витрат і доходів банку, визначення особливостей обліку витрат і запропонування шляхів удосконалення механізму обліку витрат у банківській системі. Об'єктом дослідження є процес організації обліку доходів і витрат банку.

У дослідженні використано загальнонаукові й спеціальні методи пізнання: діалектичний та системно-функціональний – для узагальнення теоретичних підходів до організації обліку доходів і витрат банку; аналізу і синтезу – для деталізації вимог законодавства за окремими елементами їх обліку; логічного узагальнення – для обґрунтування підходів та пропозицій щодо особливостей

організації обліку доходів і витрат банку.

Результати досліджень

Система бухгалтерського обліку в банку відображає кругообіг ресурсів у процесі його діяльності і складається зі структурних елементів. Такі структурні елементи взаємопов'язані єдиним інформаційним полем банку і виконують різні функції. Правильно організована система бухгалтерського обліку в банках забезпечує:

- нагромадження інформації про всі банківські операції; їх вартість та час проведення;

- перевірку правильності відображення інформації;
- точність записів у обліковій системі банку;
- підбиття підсумків та узгодженість бухгалтерських записів;
- повідомлення про помилки і розбіжності.

Перелічені завдання системи бухгалтерського обліку перетворюють її на самостійного генератора інформаційного поля, завдяки якому на рівні кожного банку формується мікроекономічна модель його господарської діяльності. Важливим елементом функціонування системи обліку є встановлення правил документообігу за операціями з урахуванням вимог нормативно-правових актів НБУ; договорів між банком і клієнтом, між банками-кореспондентами. Чіткий механізм документообігу забезпечує своєчасне формування і одержання первинних документів, відображення інформації про операції в облікових регістрах та виконання процедур контролю. Відправною точкою ефективного облікового механізму в банку є первинний облік, що базується на документуванні банківських операцій. Первинні документи – це підстава для відображення операцій на відповідних рахунках.

Інформація, наведена у первинних документах, систематизується у регістрах синтетичного та аналітичного обліку банку, до яких належать: особові рахунки й виписки з них, аналітичні рахунки з обліку внутрішньобанківських операцій, книги реєстрації відкритих рахунків, оборотно-сальдовий баланс.

Порядок відкриття (закриття) та режим рахунків установлюються нормативно-правовими актами Національного банку. Кожна операція банку відображається за балансовими або позабалансовими рахунками чинного плану рахунків. План рахунків бухгалтерського обліку банків України посідає важливе місце серед інструментарію фінансового обліку. Головна умова побудови плану рахунків – орієнтація на формування показників фінансової звітності. В його основі покладені загальноприйняті у міжнародній практиці принципи і міжнародні стандарти та національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Побудова плану рахунків забезпечує ведення облікових процедур так:

- фінансовий облік ведеться за єдиним планом рахунків, обов'язковим до застосування всіма банками другого рівня;

- вимірювання об'єктів фінансового обліку підтверджується документально за

кожною господарською операцією;

- оцінка об'єктів обліку описується обліковою політикою банку, що узагальнює методи визнання вартості об'єктів, яку фіксують за статтями фінансової звітності або визнають у звіті про прибутки та збитки;

- узагальнення первинної інформації проводиться спочатку на рахунках аналітичного обліку, а потім – на синтетичних балансових рахунках, що їх передбачено планом рахунків;

- позабалансові операції відображаються в обліку за системою подвійного запису за допомогою спеціальних контррахунків;

- план рахунків забезпечує мультивалютний облік операцій.

У фінансовому обліку банків оперують категорією «прибуток» (збиток) як економічним результатом діяльності будь-якого банку. Метою діяльності банку, як і кожного суб'єкта господарювання, є отримання прибутку. Економічний результат діяльності банку визначається різницею між доходами та витратами за звітний період. Доходи і витрати – це складові економічного результату.

Згідно із П(С)БО 15 «Дохід», під доходами розуміють збільшення економічних вигід, яке являє собою збільшення активів або зменшення зобов'язань, що обумовлює зростання власного капіталу (без урахування зростання капіталу за рахунок внесків акціонерів). Будь-який банк прагне до збільшення доходів за рахунок активів, які здатні його приносити або збільшувати.

Згідно П(С)БО 16 «Витрати», витрати – це зменшення економічних вигід, яке відбувається у вигляді вибуття активів чи збільшення зобов'язань, що призводить до зменшення власного капіталу (за винятком зменшення капіталу внаслідок його вилучення чи розподілу власниками). Витрати пов'язані не тільки з утриманням банку, розрахунками з працівниками, але й здійсненням таких операцій, які у майбутньому принесуть доходи.

Облік доходів і витрат банку повинен базуватися на основі базових принципів МСБО. Це означає, що визнані доходи і витрати відображаються в обліку із застосуванням принципу нарахування та відповідності. Конкретизацію механізмів зазначених принципів банк описує обліковою політикою.

Кожний вид доходу і витрат банку відображається у системі рахунків окремо.

Класифікація витрат здійснюється відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України [6] та Правил бухгалтерського обліку доходів й витрат банків України [7] і деталізується за видами діяльності, що полегшує складання звітності. Тобто усі доходи і витрати прийнято розглядати з позиції напрямів діяльності банку, за якими вони отримані:

- операційною, інвестиційною, фінансовою.

За операційною діяльністю виникають такі доходи і витрати: процентні, комісійні, прибутки (збитки) від торговельних операцій, дохід у вигляді дивідендів, витрати на формування спеціальних резервів банку, доходи від повернення раніше списаних активів, інші операційні доходи і витрати, загальні адміністративні витрати, податок

на прибуток, непередбачені доходи і витрати.

За результатом інвестиційної діяльності банк визнає: доходи (витрати) за операціями з реалізації (придбання) інвестиційних цінних паперів, доходи (витрати) за операціями зі збільшення (зменшення) інвестицій у дочірні установи, доходи (витрати) від реалізації (придбання) основних засобів та нематеріальних активів.

За результатами операцій, пов'язаних із фінансовою діяльністю, банк визнає: доходи (витрати) за операціями з цінними паперами власного боргу, доходи (витрати) за субординованим боргом, дивіденди, сплачені протягом звітного періоду, доходи за результатами випуску інструментів власного капіталу.

Усі доходи банку, з огляду на ймовірність їх сплати боржником, поділяються:

- на нараховані доходи, що фіксують суму, належну до отримання за настання строків, визначених угодами. Тож за рахунками нарахованих доходів обліковуються ті суми, строки погашення яких ще не настали (обліковуються за рахунками класів 1, 2, 3);

- прострочені нараховані доходи виникають у разі непогашення боржником заборгованості за нарахованими доходами у строк, передбачений угодою. На рахунках прострочених нарахованих доходів класів 1, 2, 3 (вони передбачені за тими самими групами рахунків, за якими обліковуються нараховані доходи за відповідним активом) несплачені у строк суми починають обліковуватися наступного робочого дня;

- сумнівні нараховані доходи визнаються у випадках, коли банк не має впевненості в їх сплаті, з огляду на незадовільний фінансовий стан боржника та непогашення заборгованості за основним боргом, щодо якого ці доходи нараховуються;

- безнадійні нараховані доходи списуються з балансу за рахунок сформованих резервів, коли ймовірність їх сплати практично неможлива (значне погіршення фінансового стану боржника, його збиткова діяльність).

Для відображення у системі рахунків сум доходів і витрат необхідно пересвідчитися у додержанні таких умов: заборгованість за активами та зобов'язаннями банку є реальною; фінансовий результат операції, пов'язаної з наданням (отриманням) послуг, можна достовірно оцінити.

Найбільшу питому вагу в обсягах доходів і витрат банку мають процентні доходи і витрати, отримані (сплачені) банком за використання грошових коштів, їх еквівалентів нарахування здійснюється в межах дії принципу обережності.

Обов'язкова умова обліку – це відповідність рахунків нарахованих доходів й витрат і рахунків класу 6-ти і класу 7 назві активу чи зобов'язання, щодо яких виконується операція з нарахування. Номенклатура рахунків класу 6 «Доходи» та класу 7 «Витрати» побудована з урахуванням потреби формування звіту про результати діяльності банку. Загалом, рахунки класу 6 «Доходи» – пасивні, а класу 7 «Витрати» — активні. Визначено такі класифікаційні групи доходів і витрат, що їх узагальнюють розділи Плану рахунків бухгалтерського обліку банків України (табл.).

Таблиця. Класифікаційні групи доходів і витрат у банках

Групи доходів і витрат	Клас 6 «Доходи»	Клас 7 «Витрати»
Процентні	60	70
Комісійні	61	71
Результати від торговельних операцій	62	—
Інші операційні доходи	63	73
Інші доходи	64	—
Загальні адміністративні витрати	-	74
Повернення списаних активів	67	—
Відрахування у резерви	—	77
Непередбачені доходи (витрати)	68	78
Податок на прибуток	—	79

Джерело: власні дослідження.

Облік доходів і витрат у банках ведеться наростаючим підсумком з 1 січня до 31 грудня поточного року. Станом на 1 січня наступного року перевищення загальної суми доходів над загальною сумою витрат або загальної суми витрат над загальною сумою доходів починає обліковуватися відповідно за рахунком 5040 П «Прибуток звітного року, що очікує затвердження», або 5041 А «Збиток звітного року, що очікує затвердження».

Висновки

Витрати і доходи комерційного банку є похідними об'єктами обліку, що виникають як результат здійснення певних банківських операцій, пов'язаних із виконанням зобов'язань (отриманням послуг) і розміщенням активів (наданням послуг). Система бухгалтерського обліку доходів і витрат банку – це основа всієї системи управління, оскільки саме тут накопичується вся інформація про фактичні витрати і доходи, відображається кругообіг ресурсів у процесі його діяльності. У фінансовій звітності банків відображаються показники за реальним станом активів, зобов'язань, капіталу банку, що потребує врахування особливостей обліку доходів і витрат. Організація обліку витрат і доходів банку в сучасних умовах господарювання має забезпечувати оптимізацію кожних елементів витрат та максимізацію доходів, які супроводжують здійснення різного виду банківських операцій і послуг.

Перспективи подальших досліджень

Подальші дослідження слід зосередити на вивченні методики обліку і аналізу доходів й витрат, щоб сформувати підсистему управлінського обліку. За

посилення конкуренції у банківській сфері відчутні переваги мають банки, де сформована чітка підсистема управлінського обліку.

Література

1. Облік і аудит у банках: навч. посібн. для студентів вищих навчальних закладів / за ред. *О. Г. Коренєва, Н. Г. Слав'янської*. – Суми : Університетська книга, 2007. – 493 с.
2. *Зоря І. В.* Удосконалення методики обліку і аналізу доходів та витрат комерційного банку / *І. В. Зоря* // Економічний простір. – 2011. – № 48/2.
3. *Герасимович А. М.* Облік і аудит у банках / *А. М. Герасимович, Л. М. Кіндрацька, Т. В. Кривов'яз*. – К. : КНЕУ, 2004. – 536 с.
4. *Сняк Г. І.* Облік і аудит у банках: навч. посібн. / *Г. І. Сняк, Т. І. Фаріон*. – К. : Атіка, 2004. – 328 с.
5. *Кіндрацька Л. М.* Бухгалтерський облік у банках України / *Л. М. Кіндрацька*. – К. : КНЕУ, 2004. – 636 с.
6. План рахунків бухгалтерського обліку банків країни: Постанова Правління НБУ № 280 від 17.06.2004 р. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/-cgibin/laws/main.cgi?nreg=z0389-01>.
7. Правила бухгалтерського обліку доходів і витрат банків України: Постанова Правління НБУ від 08.10.2010 р. № 457 [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=z0583-03>.
8. Правила бухгалтерського обліку процентних і комісійних витрат банку, затверджені Постановою Правління Національного банку України від 25.09.1997 р. за № 316 (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgibin/laws/main.cgi?nreg=z0583-05>.